

OSMANLI ARAŒTIRMALARI XI

NeŒir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL
(BERT FRAGNER — KLAUS KREISER)

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XI

İstanbul-1991

NEV'İ EFENDİ'NİN SADRAZAM SİNAN PAŞA'YA
DERS VEREN BİR MEKTUBU¹

Tunca KORTANTAMER

Özel mektup konusu bazı istisnalar dışında Eski Türk Edebiyatı alanında araştırılması ihmal edilmiş konulardandır. Öyleki bu konuda, bildiğimiz kadarı ile herhangi bir akademik çalışma yapılmadığı gibi, derli toplu bilgi veren bir kaynak da mevcut değildir ve bugün hâlâ özel mektupların bilhassa edebiyat tarihi, tarih ve kültür tarihi alanlarına sunduğu zengin malzeme araştırmacıları beklenmektedir².

Şâir, müderris, mutasavvıf, şehzâde hocası Yahyâ Nev'î Efendi'nin³ Sadrazam Koca Sinan Paşa'ya⁴ yazdığı mektup bu konu-

1 Bu yazı 22-26 Eylül 1986 tarihinde yapılan Onuncu Türk Tarih Kongresi'nde sunulmuş bulunan tebliğin genişletilerek baskıya hazırlanmış şeklidir.

2 Eski Türk Edebiyatı'nda mektup konusunda çok sınırlı olmakla beraber şu makalelerde yararlı bazı bilgiler bulmak mümkündür: Fevziye Abdullah Tansel: «Türk Edebiyatında Mektup Nem'i», *Tercüme (Mecmuası)*, c. 16 (1964), s. 386-413; Haluk Şehsuvaroğlu: «Eski Mektuplar», *Tercüme (Mecmuası)*, c. 16 (1964), s. 414-419; Haluk Şehsuvaroğlu: «Osmanlı Hükümdarlarının Aşk Mektupları», *Tercüme (Mecmuası)*, c. 16, s. 420-422; Orhan Şâik Gökyay: «Tanzimat Dönemine Değın Mektup», *Türk Dili Mektup Özel Sayısı XXX/274* (Temmuz 1974), s. 17-87.

3 Malkara'da Turhan Bey Camii İmamı ve sıbyan mektebi muallimi iken 1545'te ölen Halvetî Seyhî Pir Ali Efendi'nin oğlu olan Nev'î, 1533 yılında Malkara'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından almış, sonra 1550'de İstanbul'a gidip medrese öğrenimine başlamıştır. Kardeş oldukları için Ahaveyn denilen Karamanlı Ahmet ve Mehmet Efendilerden ders gören Nev'î'nin medrese arkadaşları arasında Hoca Sadeddin, büyük şâir Bâkî ve devrin daha birçok ünlü ismi bulunmaktaydı. Nev'î 1566'dan itibaren çeşitli medreselerde görev almış, 1590'da Bağdat kadılığına tayin edilmiş; fakat Bağdad'a gitmeden III. Murat tarafından şehzâde hocalığına tayin edilmiştir. III. Murat 1595'te ölünce III. Mehmet, Nev'î'nin öğrencisi olan şehzâdeleri öldürtmüş; fakat Nev'î'ye

daki en güzel örneklerden birisidir. İyi bir şâir olan Nev'i'nin olgun, dürüst, duygulu, bilgili ve kültürlü bir insan olarak özellikle III. Murat'tan çok büyük bir ilgi ve saygı görmüş olduğunu biliyoruz. Buna karşılık iri yarı, gür sakallı, sevimli bir görünüme sahip olan Sinan Paşa iyi bir öğrenim görmemiş, haşin ve mağrur bir kişi olarak tanınmaktadır⁵.

Nev'i'yi Sinan Paşa'ya mektup yazmaya sevk eden olay 1580'li yıllarda ve büyük bir ihtimalle Sinan Paşa'nın 1580-1582 arasındaki ilk sadaretinde geçmiş olmalıdır. Çünkü Nev'i ömrünün o sırada elli yaş başlangıcını aştığını söylemektedir. Nev'i'nin

gösterilen itibar devam etmiştir. 1599'da ölen Nev'i tasavvufa küçük yaşta meyletmış, ilk tasavvufi bilgileri babasından aldıktan sonra önce Sarhoş Bâli Efendi, sonra Kurt Mehmet Efendi ve daha sonra da Şeyh Şaban Efendi'ye intisap ederek tasavvufta derinleşmişti. Nev'i'nin çeşitli konularda otuz kadar risale yazdığını oğlu Atâyi, *Şakâik Zeyli*'nde kaydetmektedir; bkz. Abdülkadir Karahan : «Nev'i», *İA*, c. 9 (1970), s.224-226; krş. Tunca Kortantamer : *Nev'îzâde Atâyi ve Hamsesi*, (basılmamış doçentlik tezi), İzmir 1982, s. 20, 21, 27, 53-54, 63, 72, 93, 99, 101-105, 108-112, 117, 119, 200, 256, 275, 353, 356, 387, 389, 393.

4 Koca Sinan Paşa 1520 yıllarında Arnavutluk'ta doğmuş, devşirme olarak enderuna girmiş ve ağabeyi Ayas Paşa'nın yardımı ile kısa zamanda ilerlemeye başlamış, Yemen ve Tunus'taki başarıları ile temayüz etmiş, birkaç defa sadrazam olup azledilmiş, 1593 yılında üçüncü sadaretinde İmparatorluğu, Avusturya'ya karşı savaşa sokmuş, arada azil ve yeniden tayinlerden sonra 1596'da ölmüştür. Ekonomik, mâli ve idarî olumlu icraatı bulunan Paşa servetinin büyüklüğü ile ün salmış; fakat servetini İmparatorluğun çeşitli yerlerindeki pek çok han, hamam, çeşme, cami v.b. hayır işlerinde kullanmaktan da geri durmamıştı. Sinan Paşa ömrünü devletin çeşitli kademelerinde Lala Mustafa Paşa, Ferhat Paşa gibi rakipleriyle sürekli bir iktidar mücadelesi içinde geçirmişti; bkz. Şerafeddin Turan : «Sinan Paşa», *İA*, c. 10 (1966), s. 670-675.

5 Hammer, Gellibolulu Âli'nin onun için «bed-hûy, bed-gûy, tünd-rûy» dediğini söyler. Onun âlimleri ve şâirleri hiç sevmeyişini ve bundan dolayı onların da Sinan Paşa'dan nefret ettiklerini yazar ve Sinan Paşa'nın çok haksızlığına uğrayan Gellibolulu Âli'den naklen şâirlerin Sinan Paşa'nın ölümünden sonra onunla nasıl alay ettiklerini anlatır : Sinan Paşa'nın hayattayken kendisi tarafından yaptırılan haşmetli türbesi ve türbenin Parmakkapı semtinde birçok şâirin mezarına yakın oluşu şâirlerin bu konuda alaylı ifadelerine yol açmıştır. Ayrıca Sinan Paşa'nın ölüm günü o civarda çıkan bir yangın dolayısıyla şâirler Sinan Paşa'nın türbesini alevler fıskırtan bir cehennem kuyusuna, dumanları ise onun kara bir karga gibi galkayarak uçup giden kapkara ruhuna benzetmişlerdir; bkz. Joseph v. Hammer : *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 4. cilt (1574-1625), Pest 1829, s. 258, 647.

doğum yılı olan hicrî 940 yılına bu sayı eklenince hicrî 990 yılı elde edilmekte, bu da milâdî 1582/83 yıllarına tekabül etmektedir. Bu yıllarda Nev'î'nin henüz müderrisliğin aşağı kademelerinde görev yapmakta olduğunu biliyoruz. Olay şöyle cereyan eder : Görevinden azledilmiş olan Nev'î bir bayram günü biraz da birşeyler umarak Sinan Paşa'yı ziyaret eder; fakat Paşa kendisini asık suratla karşıladığı gibi, «Şâir ehl-i ilm olmaz.» diyerek bir de derinden yaralar. Nev'î'nin, bu sözlere muhatap olduğu anda nasıl bir cevap verdiği, ne yaptığı bilinmiyor; fakat daha sonra bu konudaki düşünce ve duygularını Paşa'ya bir mektupla bildirmiştir⁶. Mektubun bir sûreti oğlu Atâyi'nin, Şakâkik Zeyli diye tanıyan Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik isimli eserinde yer almaktadır⁷.

Mektup birçok bakımdan ilgi çekicidir. Nev'î bu mektupta herşeyden önce, görünüşte yumuşak; ama ince bir alayla örülü, bir ironi örneği sayılabilecek, yer yer çok sertleşen bir eleştiriyi de ihtiva eden bir tarzda Sinan Paşa'ya hak ettiği dersi vermektedir. Nev'î daha mektubun başında Sinan Paşa'ya dua eden cümlelerinde Paşa'nın huysuz, eli sıkı ve asık suratlı davranışıyla inceden inceye alay eder : «Hak subhâne ve taâlâ nihâl-i vücûdun libâs-ı hulk u atâ ile mülebbes ve mükerrerem ve cemâl-i behçet-şîarun hilye-i beşâset ve behâ ile muhallâ ve muhterem kılsun ki...»

Sonra kendi hâlini ve uğradığı hayal kırıklığını anlatır : Ömrünü fazilet, edep, maarif peşinde harcamıştır. Sinan Paşa'nın devlet bahçesine ihsan gülü koklamak için gelmişken dil dikenini yararlanmıştı. Emellerinin fidanı perişan olmuştur. Nev'î, Paşa'ya, «Bu davranış 'ebred min erbain'⁸, (yani karakışın en so-

6 Nev'î bu davranışı ve sözleri hiç affetmemiş olmalı ki çok daha sonra da III. Murat ile yakın ilişkileri dolayısıyla bir defasında Sinan Paşa'nın değil Ferhat Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi hususunda ısrar etmiş ve hükümdarı razı etmiştir; bkz. Nev'îzâde Atâyi *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik* (= Şakâik Zeyli), (İstanbul 1288, s. 422.

7 Atâyi : *Sakâik Zeyli*, s. 424-425. Mektubun bir başka sûreti Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Kitapları arasında 34 Sü-Tarlan 89/4 numarada kayıtlı bir yazma eserin 24. yaprağının a ve b yüzlerinde «Nev'î Efendi ile Sinan Paşa'nın şiire müteallik olan macerâlarıdır» başlığı altında yer almaktadır. Bu sûret TÜYATOK I-34, s. 76/T. 810 I'de «Tahkik-i Şiir ve Şâir» adı altında kaydedilmiştir.

ğuk günlerinden daha soğuk) değil midir?» diye sorar. Hele hele cezanın bir yana bırakıldığı iyi olsun kötü olsun bütün kalplerin sevindirildiği bir bayram günü «Misafire kâfir bile olsa ikramda bulunun»⁹ sözüne güvenip Paşa'nın evinde misafirken ve ihsan umarken yapılan bu muamele ona çok dokunmuştur.

Nev'i duygularını dile getiren bu cümlelere Paşa'nın bilgisinin azlığını ima eden ve onun çevresindeki ulemânın seviyesizliğine sataşan cümleleri bağlar : «Şâir ehl-i ilm olmaz.'mukaddimesi gâlibâ saadetli Paşa'nın sem-i şerîfine ulemâ taifesinün âmîlerinden belki ümmîlerinden 'insan bilmediği şeyin düşmanıdır'¹⁰ hükmünce vâsıl olmuş gibi».

Nev'i bunun ardından ulemânın, özellikle belâgat ve fesâhatte seçkin kişilerin böyle saçma sapan şey söylemeyeceklerini belirtir, sonra şiirin tarihî, şer'î ve ilmî bir savunmasına geçer. Şiirin ne olduğunu da anlatır. Bunları yaparken araya Sinan Paşa'nın bilgisiz, anlayışsız ve kaba olduğu anlamını kolayca veren cümleler yerleştirir.

Söz gelişi : «Bu ma'nâ ehl-i ilm olanlara ma'lûmdur, cenâbınıza dahî ma'lûm olsun ki ifâde-i ilmde ulemânun küstahlığı şer'en ma'zûrdur.» der; ince bir sanat eseri olan cinsten bir şiirin sınırsız güzellikleri ve yazıyla, tarifile ifade edilemeyecek vasıfları bulunduğunu söyleyip : «Meger nazarda şi'r şi'rden mütefâvit olmaya.» diyerek Paşa'nın doğru dürüst bir şiirle kötü bir şiiri birbirinden ayıramadığını imâ eder. Mektubun sonunda en ağır ifade yer alır : «Husûsâ tenâsüb-i savt dahî munzam ola, hoş elhan-

8 Erba'ın, Rûmî Kânûn-ı evvel'in (Aralık) dokuzundan Kânûn-ı sâni'nin on yedisine kadar süren ve kışın en soğuk zamanı sayılan 40 gün. Bu sırada esen şiddetli rüzgâra da Erba'n Fırtınası denirdi; bkz. Mehmet Zeki Pakalın : *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, 6. fasıkül, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 542.

9 *اكرم الضيف و لو كان كافراً* Bu söz muteber hadis kitaplarında aranmış bulunmamıştır. Nev'i Efendi'nin bu sözü kullanım tarzı, sözün onun devrinde tanındığını göstermektedir. Ancak sözün kaynağını bulamadık.

10 *المر عدو لما جهل* Bu sözün de kaynağını bulmak mümkün olmadı. Ancak aynı mealde bir âyet bulunmaktadır : «Onlar ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar.», Sûre 10 (Yûnus), Âyet 38.

lardan südür idicek müessir-i südür oldugin hayvan dahi idrâk ider».

Burada Sadi'nin bir hikâyesine telmih vardır. Hikâye şöyledir : Sadi, Hicaz seferindeyken bir grup kalbi uyanık genç dervişlerle yol arkadaşlığı yapar. Gençler zaman zaman güzel etkili şiirler terennüm ederler. Aralarında bir de ham âbit vardır. Onları kınamakta rahat vermemektedir. Medine yakınında Beni Hilâl kabilesinin olduğu yere gelince siyâhî bir çocuk obadan çıkar, yüksek sesle terennüme başlar. Sesin tesirinden havadaki kuşlar düşer, âbidin bindiği deve oynamaya başlar, âbidi atar çöle dalar. Sadi âbide ağır sözler söyler. Bunlardan bazıları şöyledir : «Ey şeyh! güzel ses hayvana tesir etti; fakat sana tesir etmiyor. Eğer sende zevk yoksa, garîbe-i hilkat olarak yaratılmış bir hayvansın. Devenin bile ruhunda sevdâ, zevk, şevk bulunurken insanda bulunmazsa, o, insan değil eşektir»¹¹.

Nev'î araya, «Ulemânun ilmde küstahlığı şer'en ma'zûrdur.» gibi koruyucu ifadeler koysa ve kendisini koruyacak bazı kişiler bulunsa bile, bu satırları yazdığında daha sıradan bir müderristir ve muhatabı devrin en güçlü imparatorluğunun padişahıktan sonra gelen en kudretli kişisidir. Bu durumda mektup, şahsiyetine ve sanatına saygısı olan bir bilim adamı ve şâirin medenî cesaretini göstermektedir.

Sinan Paşa'nın davranışında ve sözlerinde 16. yüzyılın sonlarına doğru medreselerde kültür seviyesinin düşmeye başlamasıyla ve çeşitli sebeplerin yol açtığı toplumsal huzursuzlukların baş göstermesiyle gitgide ağırlık kazanmakta olan taassubun izleri görülmektedir¹². Çoğunu imam, vâiz ve benzerlerinin oluşturduğu bazı câhil, fanatik ve yaygaracı tipler, bozukluk ve işlerde kötüleşme arttıkça kültür seviyesi düşük olan çevrelerde ortaya şeriatin savunucusu olarak çıkıp ağırlık kazanmaktaydılar. Aralarında samimî olanlar, şeriatî çok kuru, katı, hayatı donduran bir kalıp

11 Hikâye, Gülistan'ın dervişler ahlakını anlatan ikinci bölümündedir, bkz. Şeyh Sadi-i Şirâzî *Bostan ve Gülistan*, tercüme : Kılıslı Rifat Bilge, İstanbul (?), s. 389-390.

12 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tunca Kortantamer : *Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si*, s. 10 ve ö.t., 52 ve ö.t., 79 ve ö.t., 93 ve ö.t., 441 ve ö.t.

olarak görüyorlardı. Öyleki söz gelişi ezan, nat, mevlid ve benzeri şeyleri bile makamla ve güzel sesle okumaya karşı idiler¹³. Bir de koyu bir taassupla zühd ve takvâ perdesi ardında kendilerine çıkar sağlamaya çalışan kurnaz, iki yüzlü, muhtekir, haris kişiler vardı. Bunlar her türlü yeniliğe kapalı, hiçbir tartışmaya yanaşmayan kişilerdi. En büyük hedefleri arasında mutasavvıflar bulunmaktaydı.

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında önemli roller üstlenmiş bulunan gâzi derviş tipi 15. yüzyıldan itibaren yerini şer'î ve tasavvufî konularda derin bilgi sahibi, sanatla yakından ilgili, günlük politikaya karışmayan, zikir, sohbet, vaaz, nasihat, sema, devr gibi yollarla iç olgunluğuna ulaşmağa çalışan yüksek bir kültürün temsilcisi bir zümreye bırakmıştı. Bunların çoğu şiirle de meşgul olmaktaydılar. Şiir konusunda ise Hz. Muhammed zamanından beri şiir sevenlerle aşırı mutaassıplar arasında bitmeyen bir polemik vardır¹⁴.

Hz. Muhammed zamanında bazı şâirler birbirini, bazıları Hz. Muhammed ve ashabını hicvediyor, bazıları Kur'ân'a karşılık olmak üzere şiir yazıyorlardı. İslâmiyete karşı çıkanların bazıları da Peygamber'i «mecnûn bir şâir» olmakla suçlamışlardı. Bu yüzden Kur'ân, Şuarâ Suresi'nde kötülüğe yol açan şiiri yasakladı. Sonra surenin devamında iman edip iyi amelde bulunan, Allahı çok zikredenler bu yasağın dışında bırakıldı¹⁵. Hadis'te İslâm'a ve ahlâka aykırı olmaya şiir beğenilir¹⁶. Bu sebepten mu-

13 Nitekim Nev'i'nin saray imamı Abdülkerim ile arasında geçenler bu konuda bir fikir verir. Atâyî tarafından «Garip tavırları ile meşhûr, ilmi orta karar, öfkeli, kaba, kibirli, dili uzun» diye tanıtılan Abdülkerim bir gün sarayda Nev'i ile karşılaşır. Nev'i'yi bıyığının şeriate aykırı olduğunu söyleyerek küstahça azarlar. Nev'i o anda sesini çıkarmaz; ama sonra muteber kitaplara dayanarak, bıyık kesme konusunda, terbiyesiz imama mektupla esaslı bir ders verir. Bkz. Kortantamer : *Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si*, s. 53.

14 Bkz. T. Kortantamer : *Nev'izâde Atâyî ve Hamse'si*, s. 93; Renate Jacobi : «Dichtung und Lüge in der arabischen Literaturtheorie», *Der Islam* 49 (1972), s. 85 ve ö.t.

15 R. Jacobi : «Dichtung und Lüge», s. 86; krgş. H. Tahsin Emiroğlu : *Es-hâb-ı Nüzûl*, c. 8, Konya 1975, s. 336 ve ö.t.

16 Nihad M. Çetin : «Şiir», *İA*, c. 11 (1970), s. 531-532; Ali Yardım : «Peygamber Efendimiz'in Şiir ve Şâirlere Karşı tutumu», *Kubbealtı*, Yıl 12, nr. 4 (Ekim 1983), s. 13-19.

taassıp zümreler şiire karşı her zaman şüpheci, hattâ müsâmahasız oldu. Yine bundan dolayı şiiri sevenler ve şiirle meşgul olanlar sık sık şiirin şer'î zemin üzerinde savunmasını yaparlar. Söz gelişi Fuzûlî, Rind ü Zâhid isimli eserinde Rind ile zâhidi şiir üzerine tartışır. Zâhid Allah'ın ve Peygamber'in şiiri reddettiklerini, şeriat yanlılarının da yalanının çokluğundan dolayı şiiri kötülediklerini ileri sürer. Rind de Kur'ân ve Hadis'e başvurarak şiiri savunur¹⁷. Şiirin savunmasını birçok tezkire önsözünde de bulmak mümkündür. Bu konudaki en etraflı yaklaşım Âşık Çelebi Tezkiresi'nin mukaddimesindedir¹⁸. Aynı şekilde mesnevilerde, divan önsözlerinde ve eğitici öğretici pek çok eserde sık sık bu konuya az veya çok değinmelerde bulunulur.

Nev'î de Sinan Paşa'nın tavrı ve sözleri üzerine mektubunun önemli bir kısmını bu konuya ayırmıştır. Nev'î şiiri mantık, dil, âyet, hadis, sünnet, gelenek ve insan yaratılışına dayanarak savunur. Önce kıyas ve bağlantı unsurlarının olmadığını söyleyip şiirle «adem-i ilm» arasında hiçbir mantık bağı bulunmadığını ortaya koyar, şiirin lugat anlamının «ilm» demek olduğunu hatırlatır ve Şuarâ Suresi'ndeki «İllelezîne âmenû»¹⁹ diye iman edenleri ötekilerden ayıran sözlere dayanarak iman sahibi şâirler ve onlara katılan ehl-i Hak kişiler hakkında yakışıksız söz söylememek gerektiğini belirtir. Hz. Muhammed'in Hassan b. Sâbit'e, onun kendisi için yazdığı şiirleri beğendiğini ifade etmek amacıyla «Şüphesiz sen Allah ve Resûl'ünü müdafaa ettiğin müddetçe Cebrâil seni desteklemeğe devam edecektir.» dediğini anlatır²⁰. Sahabenin, tâbiinin eski ulemanın, daha sonraki fâzılların «Şiirde hikmet var, beyânda sihir var.»²¹hadisini naklettiklerini söyler.

17 Fuzûlî, *Rind ü Zâhid*, nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Ankara 1956, s. 7-8.

18 Bkz. Meredith-Owens : *Meşairü'ş-şuara or Tezkire of Aşık Çelebi*, London 1971.

19 Âyetin tamamı : «Ancak imân edip iyi ameller işleyenler ve Allah'ı çok zikredenler ve kendilerine zulmedildikten sonra ölçlerini alanlar müstesnâ.», bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Eser Neşriyat ve dağıtım, (?) 1979, c. 5, s. 3644.

20 A. J. Wensinck, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, Çağrı yayınları, İstanbul 1988, c. 5, s. 320.

21 A.J. Wensinck, *Concordance.*, 3, s. 140, 6. 2, s. 435; kaynaklarda değişik şekillerde görülmekte, bkz. Kâmil Mirâs, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tec-*

Sagâni'nin Meşârik'ına dayanarak²², Hz. Muhammed'in bir gün ashabla beraberken Şerîd b. Suveyd Sakaffi'ye²³, Salt oğlu Ümeyye'nin²⁴ beyitlerinden ardarda isteyerek yüz kadarını okuttuğunu ve her beyitin kafiyesinde behçet, redifinde sürûr izhâr ettiğini, Hz. Muhammed'in Salt b. Ümeyye'ye ait beyitleri ki Salt b. Ümeyye, Kur'ân'a karşılık yazmaya çalışanlardandı²⁵, Arap fasihlerinin en fasihi olduğu için dinlemeyi istemiş olduğunu nakleder.

Necm Sûresi'nin 3 ve 4. âyetlerinden alıntılarla havadan konuşmayan ve söyledikleri vahy olan²⁶ Hz. Muhammed'in şiir «hevâ olaydı» şiir dinlemekten böyle hazzetmeyeceğini hatırlatır ve bir keresinde Hz. Muhammed'in şiir dinlerken başını ve bedenini hareket ettirip, yani sema edip hırkasını yere attığını, çevresindekilerin hırkayı bölüp paylaştıklarını anlatır.

Zemahşeri'nin²⁷ Keşşâf isimli eserine dayanarak şiiri kelâmın bir bâbı ve şiirin güzelliğini kelâmın güzelliği, çirkinliğini kelâmın çirkinliği olarak ilan eder²⁸.

rid-i Sarih Tercümesi, Ankara 1978, s. III., 31, c. IV, s. 127-130, c. VIII, s. 225, c. XII, s. 94-95.

22 Ebu'l-fazl Hasane's-Sagâni (1181-1252), Lahor'da doğdu, muhaddis ve fakih; Gazne'de büyüdü, Bağdat'ta kaldı; 1220-1236 arasında Hindistan'da halife'nin diplomatik temsilciliğini yaptı; Bağdat'ta öldü; bkz. Brockelmann : *Geschichte der arabischen Literatur* (= GAL), Suppelement I, Leiden 1937, s. 613.

23 Şerîd için bkz. İzzeddin b. el-Asire'l-Cezeri, *Usde'l-gâba fi ma'rifeti's-sahâba*, c. II, Dârü's-şâ'b (Kahire), s. 520-521. Âbu'l-fazl b. Hacara'l-Askalâni, *al-Isâba fi tamyize's-sahâba*, Kahire 1972, c. III, s. 340.

24 Salt b. Ümeyye bir Sakif şâiridir. Hz. Muhammed onun Bedr'de ölenler için yazdığı mersiyeyi yasaklamıştır; bkz. Brockelmann : GAL, Suppelement I, s. 55.

Bkz. T. Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, c. 8, s. 338.

26 «Ve havadan söylemiyor. O sade bir vahydir ancak vahyolunur.» Sure 53 (Necm), Ayet 2-3, bkz. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 6. 7, s. 4568.

27 Ebu'l-Kâsım Câr Allah Mahmûd b. Omar b. Ahmede'z-Zemahşeri el-Hârizmî (1075-1144) tefsir hadis kelâm âlimi olup aynı zamanda edip ve şâirdi. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri Yüce : «Zemahşeri», *İA* 13 (1988), s. 509-514.

28 Krş. ez-Zemahşeri el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâik Gavâmıza't-tenzîl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, No : 27, yk. 482 a (Şuarâ Sûresi'ne ayrılan kısmın son yaprağı).

Mahud şâirlerin şiirleri dışında şiirleri yasaklayan bir hüküm olmadığını hatırlatır. Kalbi, Allah'ı zikretmekten ve şer'i hükümleri mülâhaza etmekten alıkoymadığı sürece şiirin mübah olduğuna şüphe bulunmadığını vurgular. Hz. Muhammed'in «Evlâdınıza şiir öğretin ki zihni açar ve şecaat ifade eder.» diyen bir hadisinden söz eder²⁹.

Sözlerinin sonunda ilme dayanarak, şiir söyleyen kişinin, şiir söylediği için aklen ve şer'en, kınanmaya müstehak olmadığını; hattâ hünerinden dolayı kendisine iyi davranılması ve saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürer.

Nev'î şiirin savunmasını yaparken yer yer şiirin ne olduğu konusuna da değinir. Onun bu sözleri edebiyat teorisi açısından ilgi çekicidir. Ona göre şiir keremlerin hazineleri, savaş ve ziyafetlerin süsüdür. Fuhsıyyâtı kapsamadıkça çok zaman ilâhî bir ilham, bir Allah telkinidir. İrfânı ve hikmeti toplar. Kur'ân'ı anlamakta karşılaşılan zorluklarda şahit olarak kullanılır. Nazım, nesrin aksine, değişmez birşey olduğu için kalıcı şeyleri kayda yarar. İhsan yaratılışı nazmı nesre tercih eder. Nitekim Farsça'da Mevlânâ'nın Mesnevi'si, Türkçe'de de Muhammediyye ve Divân-ı Âşık Paşa³⁰, ulemânın büyüklerinin diğer şiirleri havâs ve avâm arasında etkili olmuşlardır. Kaliteli şiirin güzelliklerini anlatmak, onu vafsetmek mümkün değildir. Münâsip, gayr-ı münâsipten evlâ olduğu için elfâzı mütenâsip olan nazım nesirden üstündür.

Görüldüğü gibi, Nev'î şiirin ne olduğunu anlatırken şiirin oluşumu, nitelikleri, fonksiyonları ve etkisi üzerine ilgi çekici görüşler ileri sürmektedir. Ayrıca Nev'î mektubun tamamında şiirin meşrûiyetini, ne olduğunu ve ne olmaması gerektiğini anlatır, Sinan Paşa karşısında ilim adamı ve şâir olarak büyük bir medenî cesaret göstermek suretiyle haysiyetini korurken bir yandan da zengin kültür birikimini ve ustaca dil kullanımını sergilemektedir. Nev'î'nin mektubu aynı zamanda ironik tarzın güzel bir tem-

29 Nev'î açıkça «ve ehâdis-i nebeviyyede bu dahi vârid olmuştur ki...» demektedir; ancak hadis kaynaklarında bulamadık.

30 Âşık Paşa'nın *Gariqnâme*'si söz konusu ediliyor olmalı. Nev'î'nin sözleri bu eserin 16. yüzyılın sonlarında bile ne kadar ünlü olduğunu göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir. Âşık Paşa için bkz. Fahir İz-Günay Kut, *Âşık Paşa*, Büyük Türk Klasikleri, I, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1985, s. 298-301.

silcisidir. Ayrıca devrinin toplum hayatındaki bazı ilişkilere ve gelişmelere de ışık tutmaktadır.

Nev'i'nin Sinan Paşa'ya Yazdığı Mektubun Metni

Mektubun metni yukarıda da belirtildiği gibi Nev'i'nin oğlu Atâyi tarafından yazılan Şakâik Zeyli'nde ve Süleymaniye Kütüphanesi, Tarlan Kitapları arasındaki tarihini bilemediğimiz muhtelif muhtevaya sahip bir yazmanın içerisinde bulunmaktadır³¹. İki metin arasında muhteva farkı yoktur. Ancak aralarında kelime ve ek seviyesinde kalan ve bu yüzden bu iki metnin ayrı örneklerden kopya edildiklerini düşündüren çok sayıda ufak tefek nüsha farkları mevcuttur. Biz burada Nev'i'nin oğlu Atâyi'nin verdiği metni orijinale en yakın olması gerektiğini düşünerek esas aldık; fakat bir karşılaştırma imkânı vermek için Tarlan yazmasındaki farkları da gösterdik. Metinle ilgili açıklamalar, yardımcı notlar v.b. katkıları dip notları halinde verdiğimiz için, bu çeşitlen dip notları ile karşılaştırmalı metin aparatının birbirine karışıp okuyucu açısından içinden zor çıkılır bir hal almaması gayesiyle baştan itibaren, metne her türlü müdahalemizi sırayla birbirini takip eden dip notları halinde vermeyi uygun bulduk. Metnin noktalaması tarafımızdan yapıldı; ancak çeşitli ibareleri içine alan parantezler Şakâik Zeyli'nin matbu metninde bulunmaktadır.

Şüret-i Mektüb

Serverâ devletün mezîd olsun
Kevkeb-i tali'ün sa'îd olsun
Her ümidün Hudâ müyesser idüp
Düşmenün zâr ü nâ-ümîd olsun

Hağ subhâne ve te'alâ nihâl-i vücudun libâs-ı hulk-i 'atâ ile mülebbes ve mükerrerem ve cemâl-i behcet-şi'aruñ hilye-i beşâset ü bahâ ile muhallâ vü muhterem kılsun ki zu'efâ-i 'ulemâ dest-i recâların dâmen-i ihsânuña dırâz ve a'nâk-ı Ümidlerin şavb-ı cenâb-ı âsumân nişânuña firâz kılmışlardır. Ol zümreden bu hağir-i pür-taksîr ki iktisâb-ı fazl u edebde nevbehâr-ı 'ömrüm ser-hadd-i hamsinden mütecâviz ve şebâb-ı şecere-i vücudum ezhâr-ı ma'ârif şimâriyla

31 Bkz. yukarıda s. 3, dip notu 7.

(ve'ste'ale'r-re'su şeyben)³² mertebesine fâ'iz olmuşdur; çemen-zâr-ı devletüne iştişmâm-ı bü-yü gül ihsânı için³³ gelmiş iken sinân-ı hâr-ı zebân ile mecrûh idüp nihâl-i âmâlimüz pejmürde kılmak eb-red min erba'in³⁴ değil midür? Huşûşâ yevm-i'ıyd olup yevm-i terk-i cezâ vü va'îd, belki rûz³⁵-ı ta'yîb-i kulüb-ı şakî vü sa'îd ola ve huşûşâ (ekrimu'z-zayfa ve lev kâne kâfiren³⁶)³⁷ man'tûkınca zayf-ı hâne-i dîvân ve muntazır-ı ihsân olavüz. Şâ'ir ehl-i 'ilm olmaz mu'kaddimesi gâlibâ sa'âdetli Pâşâ'nun sem³⁸-i şerîfine³⁹ 'ulemâ tâ'ifesinin 'âmîlerinden belki ümmîlerinden (el-mer'u 'aduvvun limâ cahile)⁴⁰ hükmince vâsıl olmuş⁴¹ gibi; yoğsa hâşâ ki havâşş-ı 'ulemâ huşûşâ bülegâ vü fûşehâ bu ma'küle kelâm-ı lağv-ı bî-ma'nâ söyleyeler ki şî'r ile 'adem-i 'ilmün⁴² meyânında mülâzemet yoğiken ve şî'r bi-hasbî'l-luğa 'ilm iken, zıddına ki 'adem-i 'ilmdür⁴³, nice 'illet olur? Ve aḥaduhumâ âḥarı nice müstelzim olur? Bu ma'nî ehl-i 'ilm olanlara ma'lûmdur, cenâbuñuza daḥı ma'lûm olsun ki ifade-i 'ilmde⁴⁴ 'ulemânun küstâhlığı şer'en⁴⁵ ma'zûrdur. Silk-i cevâhir-tanzîm Kur'an-ı 'azîmde⁴⁶ (ille'lezîne âmenü)⁴⁷ istişnâsıyla müsteşnâ olan havâtîm-i ma'ârifedürer-i nigîn-i şu'arâ-yı mü'minîn, rızvanallâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'in ḥaḳḳında ve anlara mülḥaḳ olan fırḳa⁴⁸-i ehl-i Ḥaḳ şânında kelâm-ı nâ-sezâ söylenmez. (Ḳâle resûlu'llâhu 'aleyhi ve sellem : İinne rûhe'l-Kudsi lâ-yezâlu yu'eyyiduke⁴⁹ mâ nâfahte 'ani'llâhi ve resûlihi)⁵⁰. Hadîş-i mezbûr aşḫâbdan Ḥassân b. Şâbit'ün

32 «Ve baş bembeyaz alev aldı (= Saçlarım ağardı.)»; bkz. Sure 19 (Mer-yem), Ayet 4.

33 Metinde «ihsân için» şeklinde yazılmış; ancak anlam gereği «ihsânı için» olmalı.

34 Bkz. yukarıda s. 4.

35 «Rûz» kelimesi Tarlan nüshasında yok.

36 »Kâfiren» kelimesi Tarlan nüshasında yok.

37 Bkz. yukarıda s. 4.

38 Metinde «sem'» yazılmış; ancak anlam gereği «sam'» olmalı.

39 Tarlan nüshasında «şerîflerine».

40 Bkz. yukarıda s. 4.

41 Tarlan nüshasında «olmalı».

42 Tarlan nüshasında «'ilmün ma'nâsı meyânında».

43 Tarlan nüshasında «'ilmdür demek».

44 Tarlan nüshasında «'ilminden».

45 Tarlan nüshasında «şer'en» kelimesi yok.

46 Tarlan nüshasında «Silk-i cevâhir-i nazm-ı Kur'an'da».

47 Bkz. yukarıda s. 7.

48 Tarlan nüshasında «farḳ».

49 Tarlan nüshasında «yu'eyyidu».

50 Bkz. yukarıda s. 8.

Resül-i ekrem şalla'llahu 'aleyhi ve sellem vaşında⁵¹ vâkı' olan eş'arını terğib içündür. Pes şahâbe ve tâbî'in rızvanallahu te'âlâ 'aleyhim ecma'in ve 'ulemâ-i mütekkaddimîn ve fuzâlâ-yı müte'aḥ-ḥirîn süyûf-ı elsinelerin (inne mine's-şî'ri le-ḥikmeten)⁵² cevâhiri ile muraşşa' ve kelâm-ı cevâhir-intızamların (ve inne mine'l-beyânî le-sihren)⁵³ şanâyi'i ile muşanna'ide gelmişlerdür⁵⁴. Lâkin şî'r zemâ-nede lisân-ı aḥissaya düşmegin eşrâf-ı 'ulemâ dâmen-i 'işmetlerin gubâr-ı şî'rden müberrâ tutarlar, (beyt) :

Şî'r der nefsi-ḥiştin bed nîst
Nâle-i men zi ḥisset-i şürekâst⁵⁵

(Neşr) : İmâm Şagâni rahimehu'llah Meşâriḳ'da Şerîd b. Suveyd Şakâfî'den rivâyet ider⁵⁶, râziya'llahu te'âlâ anhu⁵⁷: Birgün ol ḥur-şîd-i semâ-yı feşâḥat ü beyân⁵⁸ ve tûḫî-i şekeristân «er-raḥmânu 'al-leme'l-Kur'ân»⁵⁹ Resül-i Ḥazret-i Subḥân maḳâm-ı beşeriyete tenezzül idüp taḫyîb-i kulüb-i aşḥâb için Şerîd'e ḥiṭâ buyururlar⁶⁰ ki (Hel ma'ake min şî'ri Ümeyyeti'bni Ebi's-Salti şey'un fe-ḳâle fe-enşedtuhu beyten fe-ḳâle ḥîhi şumme enşedtuhu beyten fe-ḳâle ḥîhi ḥattâ enşetdu mi'eten beytin⁶¹). El-ḥadîş : Ḥîhi lafzı kesr-i hâ'eyn ile kelime-i istizâdedür; ya'nî ziyâde taleb⁶² itmek içündür. Pes Ümeyye efşâḥ-ı füşeḥâ-i 'Arab olmağın Ḥazret-i Peygamber anuñ şî'ri istimâ'ın taleb idüp her beyt okındıḳça şekker⁶³ gibi mükerrer

51 Tarlan nüshasında «Resül-i ekrem şalla'llahu 'aleyhi ve sellem vaşında» yerine «Resülallah ḥaḳḳında».

52 Bkz. yukarıda s. 9.

53 Bkz. yukarıda s. 9.

54 Tarlan nüshasında «idüp gelmişlerdür».

55 Şiirin kendisi kötü değıldir/Benim şikâyetim dostların cimriligin-dendir.

56 Tarlan nüshasında «iderler».

57 «Râzi Allahu te'âlâ anhu» Tarlan nüshasında yok.

58 Tarlan nüshasında «ḥurşîd-i semâ-yı belâgat ü feşâḥat».

59 «Rahmân öğretti Kur'an'ı», Sure 55 (Rahmân), Âyet 1-2.

60 Tarlan nüshasında «ḥiṭâb idüp buyururlar».

61 «Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirinden birşey biliyor musun; dedi, bir beyit okudum; dedi, devam et; sonra bir beyit (daha) okudum; dedi, devam et; böylece yüz beyite kadar okudum.»; Tarlan nüshasında metin «fe-ḳâle ḥîhi ḥîhi lafzı» şeklinde devam etmektedir. Krş. yukarıda s. 9.

62 Tarlan nüshasında «talebi».

63 Tarlan nüshasında «sükker».

olmasın emr itdi; hattâ Şerîd'e yüz beyt okıdıp her beytün kâfiyesinde behcet⁶⁴ ve redifinde sürür⁶⁵ izhâr kıldı⁶⁶ pes inşâf olınsun eger muṭlaḳâ⁶⁷ şî'r hevâ olaydı ol⁶⁸ haṭib-i minber-i «vemâ yentaḳu 'anı'l-hevâ»⁶⁹, enîs-i meclis⁷⁰-i «ḳâbe ḳavseyñ ev ednâ»⁷¹, bülbül-i nağmeserâ-yı «İñ hue illâ vaḫyun yühâ»⁷² istimâ'-ı nevâ-yı şî'rden böyle ihtizâz ve inbisât mı inşâ⁷³ iderdi⁷⁴. Hattâ rivâyet olunur ki bir def'a⁷⁵ istimâ'-ı şî'rden ser ü kâmetleri hareket ve semâ' idüp ridâ'-ı mübâreklerini sâye-şîfat hâke şaldılar, üftâdeler ol ridâyı taksim idüp aldılar; her hişşenün nice rûzgâr bereketi mevrûşe oldı ḳaldı. «Ḳâle şâhibu'l-Keşşâf; velḳavlu fihi : inne's-şî're bâbun mine'l-keḷâmi feh-senuhu keḫüsni'l-keḷâmi ve ḳabîhuhu ke-ḳabîhi'l-keḷâmi»⁷⁶. Muṭlaḳ, şî'rün nehyinde naşş yoḳdur; meger şu'arâ-i ma'hûdanuñ şî'rleri ola ve şî'r mübâḫ olduğında şübhe yoḳdur; mādâm ki ḳalbi zikru'llâhdan ve mülâhâza-i aḫkâm-ı şer'iyreden meşḡul ḳılmaya. Muḫaşşal-ı kelâm şî'rün⁷⁷ kemmiyyet-i medḫ ü zemmi ve tiryâk ü semmi beyânında kümeyt-i ḳaleme meydân-ı şahîfe teng ve tûṭi-i nâṭḳa ḳafeş⁷⁸-i tende lâl ü dengdür; zîrâ fevâid-i celîlesi çoḳdur. Şî'r hizâne-i mekârim ve zînet-i melâḫim ve velâyimdür⁷⁹. Ekşerî ilhâm-ı Rabbânî ve telḳin-i Sübhânî ve mādâm ki fuḫşiyâtı müştemil olmaya ve eḫâdiş-i nebeviyyeden bu daḫı vârid olmuşdur ki ('allimü evlâdekume's-şî're fe-innehu yeftiḳu'z-zihni ve yürîsu's-şecâ'ate)⁸⁰ ya'nî evlâduñuza şî'r

64 Tarlan nüshasında «yüz behcet».

65 Tarlan nüshasında «bin sürür».

66 Tarlan nüshasında «idüp».

67 Tarlan nüshasında «muṭlaḳâ» kelimesi yok.

68 Tarlan nüshasında «o».

69 Bkz. yukarıda s. 9.

70 Tarlan nüshasında «meclis» kelimesi yok.

71 Miraçta Hz. Muhammed'in Allah'a «iki yay (kaş) arası kadar, hatta daha bile çok» yaklaştığını anlatan ünlü söz.

72 Bkz. yukarıda s. 9.

73 Tarlan nüshasında «inşâ» kelimesi yok.

74 Tarlan nüshasında «iderdi» kelimesinden sonra «ve inşâ' ider mi idi» kelimeleri bulunmaktadır.

75 «Def'a» kelimesi Tarlan nüshasında yok.

76 Keşşâf'ın yazarı dedi : Bu konuda şöyle bir söz vardır : «Şüphesiz, şîr sözün bir bölümüdür. Onun güzeli sözün güzeli gibidir ve çirkin sözün çirkin gibidir.», Bkz. yukarıda s. 10.

77 Tarlan nüshasında «şî'rün» yerine «şu'arâ».

78 «Ḳafeş» kelimesi Tarlan nüshasında yoktur.

79 Bu cümle Tarlan nüshasında yoktur.

80 Bkz. yukarıda s. 10.

öğredün⁸¹ ki zihni küşade ider ve şecâ'at ifâde kıılır⁸² ve bi'l-cümle şî'r mecâmi'-i hikem ü 'irfân ve şevâhid-i müşkilât-ı Kur'andır. (Şî'r) :

İza et-tenzîlu üşkile minbu harfun
Fe-şâhidu zâlike's-şî'ru'l-ma'kûlu⁸³

(Neşr) ve nazm için kaydü'l-evâbid⁸⁴ dimişlerdür; zîrâ nazm müteğayyir olmaz⁸⁵ neşr olur ve tîbâ'-ı merdüm neşrden nazma artuk mâ'ildür⁸⁶, meger selim olmaya. Görülmez mi ki Fârisî'de Meşnevî-i Mevlânâ ve Türki'de Muhammediyye ve Dîvân⁸⁷-i 'Âşık Paşâ ve sâ'ir eş'âr-ı ekâbir-i 'ulemâ nüfus-i havâşş u 'avâmda terğib ve ter-hîbe müte'allik ahkâmında te'sîr-i belîğ itmîşdür. Şî'r-i da'îkuñ me-hâsini fevka'l-had⁸⁸ ve sevâd-ı vaşfı dâ'ire-i tahrîr ü ta'rîfden evsa'u eb'âddur; meger nazarda şî'r şî'rden mütefâvit olmaya; zîrâ nazm-ı mütenâsibü'l-elfâz neşr gibi⁸⁹ degüldür⁹⁰. Münâsib gayr-ı münâsibden evlâdur; huşûşâ tenâsüb-i şavt dahı munzam ola, hoş-elhânlardan südü idicek⁹¹ mü'eşşir-i südür⁹² oldıgın hayvân dahı idrâk ider. Bu cümleden garaż-ı 'ilmî budur ki şî'rün kâ'ili ma'hzâ şî'r söylemek ile 'aqlen ve şer'an melâmet olunmağa⁹³ müsteħâk olmaz; belki hüneri hasebi ile tevķîr ü ri'âyet olunmaķ gerek⁹⁴ ves-selâm⁹⁵.

81 Tarlan nüshasında «öğredün» yerine «ta'lîm idün».

82 Tarlan nüshasında «kıılır» yerine «ider».

83 «Kur'ân'ın bir harfini bile anlamak zor olduğundan, şu söylenen şiir-ler (Kur'ân'ı açıklamada) şahit olurlar.»; beytin kime ait olduğunu bulamadık.

84 Tarlan nüshasında «el-evâbid» yerine «el-evâ'id» bulunmaktadır.

85 Tarlan nüshasında «müteğayyir olmaz» yerine «müteğayyir ve muhtel olmaz».

86 Tarlan nüshasında «mâ'ildür» yerine «mâ'il olur».

87 Tarlan nüshasında «divan» kelimesi yoktur.

88 Tarlan nüshasında «fevka'l-haddür».

89 Tarlan nüshasında «gibi» kelimesi yoktur.

90 Tarlan nüshasında bu cümle şu şekildedür : «Zîrâ nazm mütenâsib el-fâzdur, neşr degüldür».

91 Tarlan nüshasında «idicek olursa».

92 Tarlan nüshasında «südü» kelimesi yoktur.

93 Tarlan nüshasında «melâmet ve tahķîr olunmağa» şeklindedir.

94 Tarlan nüshasında «gerekdür».

95 «Ves-selâm» kelimesi Tarlan nüshasında yoktur.